

ВІСНИК
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Головна редакційна колегія:

Головний редактор - Носко М.О., доктор пед. наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Відповідальний редактор - Дятлов В.О., доктор істор. наук, професор

Редакційна колегія серії "Психологічні науки":

Бурлачук Л.Ф.	доктор психологічних наук професор, академік НАПН України
Данильченко Т.В.	кандидат психологічних наук, доцент
Дерев'янко С.П.	кандидат психологічних наук
Дроздов О.Ю.	кандидат психологічних наук, доцент
Завацька Л.М.	кандидат педагогічних наук, доцент
Зайченко І.В.	доктор педагогічних наук, професор
Казміренко В.П.	доктор психологічних наук професор
Карамушка Л.М.	доктор психологічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Корольчук В.М.	доктор психологічних наук, професор
Корольчук М.С.	доктор психологічних наук, професор
Личковах В.А.	доктор філософських наук, професор
Максименко С.Д.	доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України
Носко М.О.	доктор педагогічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Плиско В.І.	доктор педагогічних наук, професор
Розов Г.О.	кандидат психологічних наук, доцент
Скок А.Г.	кандидат психологічних наук, доцент
Скок М.А.	кандидат психологічних наук, доцент
Скребець В.О.	доктор психологічних наук, професор
Стасюк В.В.	доктор психологічних наук, професор
Торубара О.М.	доктор педагогічних наук, професор
Чепелєва Н.В.	доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України

Науковий редактор випуску - Скок М.А., кандидат психол. наук, доцент

Заснований 30 листопада 1998 р.

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.)

Адреса редакційної колегії:

14013, м. Чернігів, вул. Шевченка, 30а.
Тел. (0462) 670-477. E-mail: ppf_chnpu@ukr.net

Рекомендовано до друку вченого радою

Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка
(протокол № 4 від 28.12.2011 р.)

Постановою Вищої атестаційної Комісії України "Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки" внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата психологічних наук.

(Постанова президії ВАК України
від 1 липня 2010 р. № 1-05/5)

© Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г.Шевченка, 2011
© Автори, 2011

ЗМІСТ

<i>Мейтарчан С.Ю.</i>	
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ	3
<i>Мелащенко О.М., Гущина Т.Ю.</i>	
СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ	6
<i>Мірошниченко О.М.</i>	
ВПЛИВ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ ЖІНКИ	10
<i>Москальов М.В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ	14
<i>Москальова А.С.</i>	
СТРЕС ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ КЕРІВНИКІВ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ	18
<i>Мосол Н.О., Іванова Л.С.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	23
<i>Мудрик А.Б.</i>	
СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	26
<i>Назаренка О.В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ЕНЕРГОПІДПРИЄМСТВА	30
<i>Нечипоренко А.О.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СТВОРЕННЯ ШЛЮБУ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	35
<i>Низовець О.А.</i>	
ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	38
<i>Низовець О. М.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ	43
<i>Ніколенко О.С.</i>	
ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У СТУДЕНТІВ-ФІЗКУЛЬТУРНИКІВ	47
<i>Омельяненко В.В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО МОДЕлювання ДІЙСНОСТІ ЯК ЧИННИК СУБ'ЄКТИВНИХ ТРУДНОЩІВ ОСОБИСТОСТІ У СПЛІКУВАННІ	51
<i>Павлік Ю.Г.</i>	
КІНЕСТЕТИЧНА ЕМПАТИЯ ЯК ФЕНОМЕН ТІЛЕСНОСТІ	55
<i>Павлюк Т.М.</i>	
МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНІ НАСТАНОВИ ТА МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	58
<i>Панга М.В.</i>	
ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ СТАВЛЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ	63
<i>Панченко Т.С.</i>	
ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ФЕНОМЕН	68
<i>Папуча М.В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРУВАННЯ ВНУТРІШньОГО СВІТУ В СТАРЕЧОМУ ВІЦІ	73
<i>Петрунсько О.В.</i>	
"ІДЕАЛЬНІ" ФУНКЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	79
<i>Плюць А.Н.</i>	
ТЕХНОЛОГИИ КОНСТРУИРОВАНИЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗА ПОЛИТИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ	83

Подляшаник В.В.	
СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	90
Подорожня А.В.	
ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ	93
Подофеї С.О.	
ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКІВ-ДІАБЕТИКІВ ТА ЇХ СТАВЛЕНОВ ДО ЗНАЧУЩИХ ІНШИХ.....	98
Позняк Т.М.	
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ	103
Половець В.М.	
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ	107
Примак Ю.В.	
МОЖЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КОРЕКЦІЙНИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКА	112
Прокопович Т.А.	
ЕМОЦІЙНІ КООРДИНАТИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ ХУДОЖНІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	117
Процко Н.В., Каюк І.В.	
ПОНЯТТЯ АТРАКЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ	120
Процко Н.В., Пирог К.В.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ - СОЦІАЛЬНИХ СИРІТ.....	126
Пудич С.А.	
АРХЕТИПЫ И СИМВОЛЫ В ПРЕДВЫБОРНОЙ КАМПАНИИ Ю. ТИМОШЕНКО	130
Пушкар В.А.	
"Я"-ОБРАЗИ У СТРУКТУРІ "Я"-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ - СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У ПСИХОЛОГІЇ	133
Рековець В.М.	
ВАЛЕОЛОГІЯ - ПРАВО НА ЖИТТЯ.....	138
Рось Л.М.	
ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	142
Рудюк О.В.	
КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПОНЯТЬ АКТИВНОСТІ І СУБ'ЄКТНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ У БЕЗРОБІТНИХ.....	142
Світозарова С.В.	
ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ ПЕРІОД	149
Селезньова О.В.	
ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ В ЕКОПСИХОЛОГІЧНІЙ ПЛОЩИНІ	153
Семешко Г.А.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З РАННІМ ДИТЯЧИМ АУТИЗМОМ	157
Скок А.Г.	
МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ.....	162
Скребець В.О.	
АДАПТИВНІ МОЖЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХІКИ УКРАЇНЦІВ	165
Скуловатова О.В.	
ОПИС АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ "КАРТА АНАЛІЗУ ЗУМОВЛЕНОСТІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ"	170
Соломіна Г. В.	
ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ КЕРІВНИКІВ ЗАГALНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	175
Спирідонова Л.К.	
ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБРАЗУ СВІТУ УКРАЇНЦІВ З ПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ АКСІОМ	180

Ставицький О.О.	
ФІЛОГЕНЕТИЧНІ ТА ОНТОГЕНЕТИЧНІ КОРЕНІ ГАНДИКАПІЗМУ ТА ГАНДИКАПНОСТІ.....	185
Стовбун І.О.	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	190
Типаренко Т.М.	
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОСОБИСТОСТІ: ПРАКТИКИ КОНСТРУЮВАННЯ.....	194
Туз Є.В.	
ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ СТУДЕНТАМИ З РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ДІАЛОГЧНОСТІ	198
Федорченко Н.В.	
РОЛЬ ДИСКУРСУ В КОНСТРУЮВАННІ ЕСТЕТИЧНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ОСОБИСТОСТІ.....	201
Федотова Т.В.	
КРЕАТИВНИЙ ХУДОЖНІЙ ПРОДУКТ ОБРАЗОВТОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИТЕРІЙ ЙОГО ОЦІНЮВАННЯ	205
Фролов П.Д.	
ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ ВИВЧЕННЯ	209
Халена К.Ф.	
НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї ЯК ОСОБЛИВИЙ ВІД ТРАВМАТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ.....	214
Цілінко І.О.	
ДРАМАТИЧНІ СИТУАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ	218
Чаусова Ю.А.	
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАРАТИВ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ СІМЕЙНОЇ ІСТОРІЇ	223
Чепурна Г.Л.	
ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДІ.....	227
Черноїваненко В.Д.	
ЛІЧНОСТЬ В ВІРТУАЛЬНОМ КОММУНИКАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ	233
Черняк О.В.	
ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	237
Чистенко І.Г.	
АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	242
Шамрук О.П.	
ОРГАНІЗОВАНІСТЬ КУРСАНТІВ, ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	247
Шебанова В.І.	
ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ТА СИСТЕМАТИКА ОСНОВНИХ ФОРМ ПОРУШЕНЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ	251
Шлімакова І.І.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ	256
Шушунова О.І.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРИ.....	261
Ющенко І.М.	
АДАПТАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІМІР	265
Яндррова Ю.В.	
ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ	269
Яцина О.Ф.	
РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЯК РЕСУРС У ПОШУКУ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ	274

УДК 159.923.3-053.6

Подофей С.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКІВ-ДІАБЕТИКІВ ТА ЇХ СТАВЛЕНОВИХ ДО ЗНАЧУЩИХ ІНШИХ

В статті наведено дані дослідження особливостей Я-концепції підлітків-діабетиків та їх ставлення до батьків, учителів та ровесників. Виявлено зв'язок між ранговими оцінками якостей, що характеризують Я-реальне, Я-ідеальне та Я-майбутнє підлітків-діабетиків, та ранговими оцінками якостей, що характеризують узагальнений образ (за визначеннями досліджуваних) як дорослого, так і ровесника. Представлено результати дослідження особливостей емоційних компонентів ставлень дітей до значущих інших, а також до власних характеристик Я-концепції.

Ключові слова: підліток-діабетик, Я-концепція, Я-образ, значущі інші, кореляційний аналіз.

Постановка проблеми. Останнім часом значно зростає кількість дітей, хворих на цукровий діабет, що і змусило нас спеціально розглянути цю проблему, яка є актуальною не тільки для медичної, але й для психологічної науки. Будь-яка хронічна хвороба, особливо інвалідизуюча, здійснює суттєвий вплив на особистість хворого. Найбільш вразливою віковою групою в цьому відношенні є підлітки [2, с. 464]. Вплив хвороби на розвиток особистості у цьому віці може призводити (прямо або опосередковано) до певних аномалій (патологічних або непатологічних змін характеру), трансформацій у мотиваційній сфері особистості, до зміни міжособистісних стосунків, а також викликати стійкі негативні психічні стани, що, у свою чергу, провокують структурну перебудову системи потреб та мотивів, зниження рівня психічних можливостей [6, с. 419; 7, с. 233]. Це призводить до обмеження контактів з людьми, до викривлення уявлень про своє майбутнє тощо.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що процес формування Я-концепції в підлітків-діабетиків може набувати оптимальних характеристик за умови налагодження конструктивної соціально-психологічної взаємодії між їхніми батьками, учителями і ровесниками, спрямованої на розвиток у таких підлітків якостей суб'єкта власного життя. **Метою** дослідження є вивчити описові характеристики Я-образів підлітків-діабетиків (Я-реальне та Я-ідеальне) та їхні уявлення про узагальнені Я-образи дорослих та ровесників.

Р. Бернс розглядає Я-концепцію як "сукупність установок спрямованих на самого себе", визначаючи три її головні елементи: 1) переконання, як когнітивна складова установки, що утворює Я-образ (уявлення індивіда про самого себе); 2) емоційне ставлення до цього переконання (емоційно-оцінна складова), що може відрізнятися різною інтенсивністю, бо конкретні риси образу можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям чи осудом; 3) відповідна реакція, що виражається в поведінці, тобто ті конкретні дії, що можуть бути викликані образом Я та самооцінкою [1, с. 422].

Методика та організація дослідження. Експериментальною базою для проведення дослідження були спеціальні школи-інтернати для дітей-діабетиків м. Дніпропетровська та м. Харкова, а також дитяча лікарня м. Києва "Охматдит" та дитяче відділення клініки інституту ендокринології та обміну речовин АНН України. Вибірка представлена дітьми підліткового віку хворими на діабет (10-16 років).

За проведеним інтерв'ю ми проаналізували вибори якостей підлітками-діабетиками та виокремили вісім найбільш часто згадуваних якостей особистості. За методикою Будассі, адаптованою для підлітків В. О. Васютинським, підлітку було запропоновано виконати сім завдань на бланку: 1) "якості, які мені найбільше подобаються"; 2) "якості, що є найбільш властивими мені"; 3) "якості, що я найбільше хотів/ла б мати в собі"; 4) "якості, що я найбільше намагаюся виховувати в собі"; 5) "якості, що будуть мені найбільш властиві в майбутньому, коли мені буде 20 років"; 6) "якості, що найбільш властиві моїм ровесникам"; 7) "якості, що найбільш властиві дорослим" [2, с. 93]. У кожному з цих завдань пропонувалося проранжувати вісім якостей у порядку їх значущості.

Статистична обробка отриманих даних полягала у проведенні кореляційного аналізу рангових оцінок якостей, що характеризують як образи підлітків, так і образи значущих інших за сімома завданнями. Оцінки від 1 до 8 пропонованих рис приймаються за їх ранги. Ми зробили математичне визначення зв'язку між ранговими оцінками якостей, що характеризують Я-образи підлітків-діабетиків, та ранговими оцінками узагальнених образів як ровесників, так і дорослих, за визначенням підлітків.

Результати дослідження. Досліджуваних умовно було розділено на дві групи. Молодшу групу складали підлітки віком 11-13 років. У цій групі діти хворіють на цукровий діабет терміном від 2 до 4 років. Старшу групу складали підлітки віком 14-16 років, вони хворіють терміном від 5 до 7 років. У кожній з цих груп було виявлено особливості конструювання Я-образів підлітків-діабетиків та узагальнених образів як ровесників, так і дорослих, за визначенням самих підлітків.

Кореляційні звязки між якостями, які були проранговані підлітками за завданнями №1 та №6

1. "Якості, які мені найбільше подобаються"	r (коєфіцієнт кореляції), p (достовірність)	6. "Якості, що найбільш властиві моїм ровесникам"
<i>Молодші підлітки</i>		
справедливий	r = 0,485 p = 0,002	справедливий
сміливий	r = 0,470 p = 0,003	сміливий
<i>Старші підлітки</i>		
дружелюбний	r = 0,408 p = 0,011	дружелюбний

З таблиці 1 видно, що у молодших підлітків виявлено зв'язок між якостями, що їм подобаються, та якостями, що вони вискремлюють як такі, що властиві їхнім ровесникам, за такими параметрами: "справедливий" та "сміливий". Можливо, що наявність саме цих якостей у ровесників викликає почуття поваги, симпатії до них у підлітків-діабетиків.

У старших підлітків встановлено кореляційний зв'язок між якістю "дружелюбний", як якістю, що подобається їм, та цією ж якістю, що за їхнім вибором властива ровесникам. Саме ця якість є важливою в побудові міжособистісних стосунків у старших підлітків.

Кореляційні звязки між якостями, які були проранговані підлітками за завданнями №1 та №7

1. "Якості, які мені найбільше подобаються"	r (коєфіцієнт кореляції), p (достовірність)	7. "Якості, що найбільш властиві дорослим"
<i>Молодші підлітки</i>		
розумний	r = 0,423 p = 0,009	розумний
добрий	r = 0,341 p = 0,039	добрий
<i>Старші підлітки</i>		
справедливий	r = 0,382 p = 0,018	справедливий

Між якостями, що подобаються підліткам, та тими ж самими якостями, що, за їх визначенням, є найбільш властивими дорослим, виявлено такі кореляційні звязки: у молодших підлітків – "розумний", "добрий"; у старших підлітків – "справедливий".

Отже, можна припустити, що якості "розумний" і "добрий", які подобаються молодшим підліткам та складають їхній ідеальний Я-образ були перейняті з тих якостей, які вони визнали в наявності у дорослих. Саме ці якості, на нашу думку, мають вплив на конструювання Я-ідеального підлітків-діабетиків, а також впливають на формування цінностей особистості взагалі.

Кореляційні звязки між якостями, які були проранговані підлітками за завданнями №1 та №7

2. "Якості, що є найбільш властивими мені"	r (коєфіцієнт кореляції), p (достовірність)	7. "Якості, що найбільш властиві дорослим"
<i>Молодші підлітки</i>		
самостійний	r = 0,328 p = 0,047	самостійний

Виявлено зв'язок між якістю "самостійний", що є властивою молодшим підліткам, та цією самою якістю, що, за їх визначенням, є властивою дорослим. Таким чином, у молодших підлітків виявилася тенденція до запозиченості та перейняття якості "самостійний" у дорослих – до ідентифікації з дорослими саме за цією особливістю.

**Кореляційні звязки за якостями, що були проранговані підлітками
за завданнями №3 та №6**

3. "Якості, що я найбільше хотів/ла би мати в собі"	r (коєфіцієнт кореляції), p (достовірність)	6. "Якості, що найбільш властиві моїм ровесникам"
<i>Молодші підлітки</i>		
добрий	$r = 0,421$ $p = 0,002$	добрий
розумний	$r = 0,411$ $p = 0,011$	розумний

Серед якостей, що найбільше хотіли би мати в собі, молодші підлітки виявляють такі ж якості, визначені ними в ровесниках: "добрий", "розумний". Можливо, що наявність саме цих якостей у ровесників викликає почуття поваги, симпатії до них у підлітків-діабетиків.

Таблиця 5

**Кореляційні звязки між якостями, які були проранговані підлітками
за завданнями №5 та №7**

5. "Якості, що будуть найбільш мені властиві в майбутньому, коли мені буде 20 років"	r (коєфіцієнт кореляції), p (достовірність)	7. "Якості, що найбільш властиві дорослим"
<i>Молодші підлітки</i>		
розумний	$r = 0,540$ $p = 0,001$	розумний
чесний	$r = 0,426$ $p = 0,009$	чесний
веселий	$r = 0,411$ $p = 0,012$	веселий
<i>Старші підлітки</i>		
веселий	$r = 0,440$ $p = 0,006$	веселий
самостійний	$r = 0,353$ $p = 0,030$	самостійний

У результаті виконання завдань №5 та №7 також спостерігається кореляційний звязок між якостями, що на рівні уявлень будуть найбільш властиві для підлітків в майбутньому, коли їм буде 20 років, та тими ж якостями, що за визначенням підлітків-діабетиків властиві дорослим: у молодших підлітків – "розумний", "чесний", "веселий"; у старших підлітків – "веселий", "самостійний". Саме ці якості підлітки бажають сформувати в собі, адже, швидше за все, вважають їх привабливими у дорослих.

Таким чином, ми визначили уподобання та орієнтації підлітків на окремі характеристики узагальненого образу дорослого та узагальненого образу ровесника у конструюванні власного образу.

Ми використали колірний тест ставлень (КТС), розроблений А.М. Еткіндом з метою:

- по-перше, дослідити емоційні компоненти ставлень підлітків до значущих інших за допомогою колірних асоціацій підлітків-діабетиків;
- по-друге, дослідити емоційні компоненти ставлень підлітків до власних характеристик Я-концепції самооцінки, успіху, здібностей, впевненості, творчості, здоров'я через колірні асоціації [9, с.274].

Методичною основою КТС є колірноасоціативний експеримент. Він базується на тому, що суттєві характеристики невербалних компонентів ставлень до значущих інших, до самого себе, а також до власних характеристик Я-концепції відображаються у колірних асоціаціях до них. Колірно-асоціативний експеримент, згідно цьому припущення, дозволяє виявити досить глибокі, частково неусвідомлювані компоненти ставлень, оминаючи при цьому захисні механізми свідомості [9, с.209].

За результатами інтерв'ю, проведеного з підлітками-діабетиками було складено список осіб та понять, до яких можна було визначити емоційні компоненти ставлення досліджуваного. До групи значущих інших підлітками-діабетиками були обрані: мати, батько, вчитель та друг. Було визначено групу характеристик Я-концепції, які за проведеним інтерв'ю виявилися найбільш важливими та хвилюючими в житті підлітка-діабетика. Серед них: Я-сам, здібності, творчість, впевненість, здоров'я. На початку дослідження ми визначили за стандартною інструкцією теста М. Люшера емоційний стан підлітка в цей момент (його наміри, потреби, мотиви, чи відгородженість). Було запропоновано завдання: обрати найбільш приемний колір, при цьому не співвідносити його з улюбленим кольором одягу, а тільки вирішити, наскільки цей колір переважає у порівнянні з іншими в цей момент. Так ми визначили уподобання підлітків до восьми кольорів. Для кожного підлітка-діабетика на бланку ми

отримали основний колірноасоціативний ряд за М. Люшером, стосовно якого оцінюється ступінь привабливості того чи іншого кольору для нього. Після цього ми провели співставлення номеру кожного кольору у розкладці кольорів, що асоціювалися підлітком для поняття чи особи з ранговим місцем цього кольору в основному ряду колірних переваг за М. Люшером. Так було визначено та занесено у масив даних номер рангового місця кольору за основним колірноасоціативним рядом М. Люшера. Тобто на кожний номер кольору, що був в розкладці колірних асоціацій підлітків на поняття чи особу відшукався відповідний номер його рангового місця в основному ряду М. Люшера. Таким чином, цей номер рангового місця і вносився у масив даних як змінна в тому порядку переваги, в якому підліток ранжує кольори доожної особи та поняття. Для зручності ці змінні іменували назвою особи чи поняття та номером позиції рангу за розкладкою колірних асоціацій.

Таблиця 6
**Розподіл частоти вибору першої позиції кольорів підлітками-діабетиками
 в ряді колірних переваг М. Люшера в %**

Групи підлітків	Значущі інші				Поняття					
	Мати	Батько	Вчитель	Друг	Самоповага	Успіх	Здібності	Творчість	Впевненість	
Молодша 11-13 рр. N=37	40,0	27,0	13,5	29,7	18,9	35,1	35,1	5,4	5,4	16,2
Старша 14-16 рр. N=37	21,6	10,8	13,5	18,9	8,1	24,3	24,3	2,7	8,1	21,6

У кожній групі підлітків було визначено особливості емоційних компонентів ставлення до значущих інших. При обробці даних за допомогою програми SPSS було виявлено розподіл частот рангових позицій кольорів в ряді колірних переваг М. Люшера. Так ми порівняли особливості частоти вибору старшими та молодшими підлітками першої позиції кольору в ряді колірних переваг М. Люшера для виявлення емоційних компонентів ставлень дітей до значущих інших, а також до своїх власних характеристик Я-концепції.

Слід вказати, що функція кольору, котра відображає суб'єктивне ставлення досліджуваного до обраних кольорів визначається та кодується відповідно правилам М. Люшера. Так, перша позиція кольору в ряді колірних переваг М. Люшера означатиме прагнення людини. Таким чином підліток "на мові кольору визначає основний метод досягнення власної цілі" [5, с. 29]. Стосовно значущих інших перша позиція в ряду колірних переваг М. Люшера виявляє прагнення підлітка до взаємодії із мамою, татом, вчителем, другом у досягненні власної цілі.

Ми виявили такі частоти вибору підлітками першої позиції кольорів у ряді переваг М. Люшера до значущих інших. Для молодшої групи, спостерігалася переваги у виборі першої позиції кольору мами у 40% молодших підлітків, в той час як у старшій групі, ця частота знизилася до 21, 6%. Тенденції до зниження частоти вибору в старшій групі перших рангових позицій кольорів в ряді колірних переваг М. Люшера визначаються у виборі діабетиками позиції кольору для батька від 27,0% у молодших до 10,8% у старших підлітків, а також у виборі позиції кольору для друга від 29,7% у молодших підлітків до 18, 9% у старших. Цікаво, що у виборі вчителя частота вибору першої позиції кольору у молодшій групі та в старшій групі не змінюється і складає 13,5%. Тенденція до зменшення частоти вибору підлітком перших рангових позицій кольорів значущих інших спостерігається від молодших до старших підлітків, що і повязано із дорослішанням дітей, та зростанням потреби та власного прагнення самостійного вирішення власних проблем, формування відповідального ставлення до себе, до хвороби, до інших. Проте цікавим є зростання частоти вибору із віком. На першій позиції у ряді колірних переваг займають емоційні компоненти ставлення діабетиків до характеристик Я-концепції, а саме впевненості: у молодших – 5,4% до 8,1% у старших та до здоров'я від 16,2% у молодших до 21,6% у старших. Що

стосується таких характеристик Я-концепції: самоповага, здібності, успіх та творчість ми спостерігаємо також тенденцію до зменшення вибору цих характеристик на першу позицію від молодших підлітків до старших. Це повязано із віковими особливостями формування цих характеристик у підлітків" [3, с. 125].

Висновки. Отримані результати свідчать, що підлітки, хворі на діабет, мають ряд специфічних особливостей свого "Я-образу" та ставлень до значущих інших. При цьому, вказані особливості мають вікові відмінності.

Використані джерела

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Пер. с англ. / Общ. ред. В. Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Васютинський В.О. Особливості статеворольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповної сім'ї: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія – К., 1992 – 186 с.
3. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
4. Иващенко А.В., Агапов В.С., Барышникова И.В. Проблемы Я-концепции личности в отечественной психологии. // Мир психологии. – 2002. – №2 – С. 19.
5. Люшер М. Цвет вашего характера / М. Люшер. Тайны почерка. – М.: Вече, Персей, АСТ, 1996. – 400 с.
6. Михайлова Е.А. Клинико-патогенетические закономерности формирования психопатологических особенностей у детей с тяжелой формой сахарного диабета: дис. ... докт. мед. наук 14.01.16 / Ин-т охраны здоровья детей и подростков АМН Украины. – Харьков, 2006.– 419 с.
7. Михайлова Е.А. Медико-социальный портрет подростка, страдающего сахарным диабетом // Современный подросток. Материалы Всерос. конференции с международным участием (Москва 4-5 декабря 2001 г.) / под общ. ред. Барапова А.А. Кучмы В.Р. – М.: Научный центр здоровья детей РАМН, 2001. – С. 233-234.
8. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. – М.: Прогресс, 1998. – 480 с.
9. Шапарь В. Б. Практическая психология. Проективные методики. / В.Б. Шапарь, О.В. Шапарь. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 478 с.

Podofyei S.O.

RESEARCH OF TEENAGERS-DIABETICS' SELF -CONCEPTION AND THEIR ATTITUDE TOWARD MEANINGFUL OTHERS

The research features data of teenagers-diabetics' Self -conception and their attitude toward parents, teachers and persons of the same age are presented. Mathematical confession of connection between the grade estimations of qualities, which characterize Self -real, Self -ideal and Self -future of teenagers-diabetics and the grade estimations of qualities, which characterize the generalized image of both a grown up and a coeval, is done. The results of research of peculiarities of emotional components of children's attitudes toward meaningful others, and also to own descriptions of Self -conception are represented.

Key words: teenager-diabetic, Self-conception, Self-image, meaningful others, correlative analysis.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2011